

373.31(082)

178 Міністерство освіти і науки України
Криворізький державний педагогічний університет
Кафедра педагогіки і психології

*ПРОБЛЕМИ ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ
ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
РЕФОРМУВАННЯ ШКОЛИ*

**Збірник наукових та науково-методичних праць
викладачів кафедри педагогіки і психології
Криворізького державного педагогічного університету**

Випуск 3

*Присвячено 75-річчю
Криворізького державного
педагогічного університету*

**Кривий Ріг
2005**

САМОСТІЙНА РОБОТА ЯК ФОРМА НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Шимко І. М.

Статтю присвячено проблемі активізації самостійної роботи студентів як форми навчальної діяльності у вищій школі. Розглядаються поняття "навчальна діяльність", "самостійна робота" та умови ефективного організації самостійної роботи над лекціями, семінарськими заняттями, які покращують навчальну діяльність студентів.

The article is dedicated to the problem of students' original work as the form of education activity. Concepts of "education activity", "original work" and condition of effective organization of original work on lectures, seminar classes, which improve students' education activity are shown in the article.

Поняття "навчальна діяльність" має декілька значень. Воно може розглядатися як синонім поняття "научіння", "учіння", "навчання", інколи трактується як провідний тип діяльності залежно від віку. За останні десятиліття у працях Д. Б. Ельконіна, В. В. Давидова, А. К. Маркової поняття "навчальна діяльність" наповнюється власне діяльним змістом. У той же час воно може бути співвіднесене з особливим типом відношення – "відповідальним ставленням" суб'єкта навчання до процесу учіння. Як зазначає С. Л. Рубінштейн, "учіння є основним видом діяльності, в якому формується людина" [5].

Навчальна діяльність за таких умов – це діяльність суб'єкта (студента), спрямована на оволодіння узагальненими способами навчальних дій, спеціально поставлених викладачем, навчальних завдань на основі зовнішнього контролю й оцінки, що переходять в самоконтроль і самооцінку самого студента.

Навчальна діяльність студента, відповідно, може розглядатися як специфічний вид діяльності. Вона спрямована на самого студента як суб'єкта в плані удосконалення, розвитку, формування його особистості у процесі усвідомленого, цілеспрямованого засвоєння ним суспільного досвіду, у процесі здійснення різних видів і форм суспільно-корисної, теоретичної, практичної, комунікативної, пізнавальної діяльності.

Діяльність студента спрямована на засвоєння глибоких системних знань, які виступають у ролі засобів цієї діяльності, відпрацювання узагальнених способів дій за адекватним і творчим використанням цих засобів у різноманітних ситуаціях.

Засвоєння може бути визначено як процес прийому, значеннєвого переосмислення, збереження одержаних знань і застосування їх в нових ситуаціях, які вимагають вирішення практичних і теоретичних завдань, а саме використання знань у формі вміння на їх ґрунті вирішувати нові завдання.

“Процес ґрунтового засвоєння знань – центральна частина процесу навчання. Це психологічно складний процес. Він ні в якому разі не зводиться лише до пам’яті чи ґрунтовності запам’ятовування. До нього входить сприймання матеріалу, його осмислення; запам’ятовування і таке оволодіння ним, яке дає можливість вільно послуговуватися в різноманітних ситуаціях, по-різному ним оперуючи тощо” [5].

Узагальнені і засвоєні самими студентами прийоми розумової діяльності є передумовою предметної саморегуляції людини в процесі подальшого навчання і застосування засвоєних знань на практиці. Необхідно наголосити на тому, що основною метою навчальної діяльності студента є ґрунтовне засвоєння ним знань, формування сталих навичок, використання цих знань у різноманітних ситуаціях під час розвитку самої його особистості, удосконалення загальної системи його життєвої діяльності.

Звичайно, засвоєння навчального матеріалу буде залежити від організації всього навчального процесу, навчальної діяльності, від того який викладач навчає, як ставляться студенти до навчального предмета, та від багатьох інших факторів. Тому, чим повніше враховуються викладачем ці фактори, тим більше підстав для успішної організації засвоєння як центральної ланки навчальної діяльності студента.

Розглядаючи навчальну діяльність, дослідники мають на увазі, перш за все, роботу студента в аудиторії. Але організація навчальної діяльності студента передбачає поряд з аудиторною, його домашню, позааудиторну і самостійну роботу з навчального предмета. Найцікавішою і досить

важливо в плані психологічного аналізу навчальної діяльності є самостійна робота студента. Саме в ній більшою мірою може проявлятися мотивація, цілеспрямованість, а також самоорганізованість, самостійність, самоконтроль і інші особистісні якості. Саме самостійна робота студента може бути основою перебудови його позиції в навчальному процесі.

Поняття самостійної роботи студента в сучасній дидактиці обов'язково співвідноситься з організуючою роллю викладача. Під самостійною роботою в дидактиці розуміють різні види індивідуальної і колективної діяльності студентів, яка здійснюється ними на аудиторному і позааудиторному заняттях чи вдома за завданням без участі викладача безпосередньо.

Самостійна робота студента є наслідком правильно організованої навчальної діяльності на занятті, що мотивує самостійне її розширення, поглиблення і продовження у вільний час. Відповідно, навчальна робота студента скерована і організована викладачем, повинна виступати у ролі певної засвоєної ним програми його самостійної діяльності, спрямованої на оволодіння знаннями. Це означає для викладача чітке усвідомлення не тільки свого плану навчальних дій, але й усвідомлення необхідності формування такого плану у студентів як деякої схеми засвоєння в ході вирішення ними нових навчальних завдань.

Роль самостійних занять полягає не лише в тому, що в межах аудиторних годин не можна подати і засвоїти обсяг знань, що постійно зростає. Є й інші причини. По-перше, будь-яка аудиторна робота включає елемент самостійної роботи, оскільки людина завжди засвоює матеріал сама. По-друге, самостійна робота з цілком зрозумілих причин передбачає найбільшу різноманітність форм діяльності тих, кого навчають, значить, забезпечує найвищий рівень засвоєння. По-третє, тільки самостійне опрацювання матеріалу забезпечує злиття знання і переконання, хоча фундамент тут може бути закладений іншими заняттями. По-четверте, самостійна робота є основою майбутньої самоосвіти спеціаліста, формує відповідну мотивацію та навички самоосвіти. Якщо студент не навчиться самостійно працювати з урахуванням як мотиваційного, так і технологічного компонентів упродовж терміну навчання у вищому

навчальному закладі, то до фази самоосвіти він часто так і не приходить або ж вона дається йому великими зусиллями.

Реформування вищої і середньої спеціальної школи, додаткові права, надані вищим навчальним закладам для удосконалення навчально-виховного процесу, виявили можливість зміни змісту освіти, скорочення обов'язкових лекційних занять. Час на самостійну й індивідуальну роботу студентів збільшився. Тому потрібно було б знайти й визначити деякі підходи щодо ефективної її організації.

Під час організації самостійної роботи студентів проводилося упорядкування змісту і форми педагогічної освіти. Із лекцій, семінарських і лабораторних занять вилучався застарілий, малозначущий і в деяких випадках другорядний матеріал. У деяких темах інформаційне насичення збільшилось на 10-15 %, використовувалися більші блоки подачі інформації, прискорювався темп викладу, студенти оволоділи прийомами скоропису, техніки швидкого читання та ін.

Під час лекції викладачі спиралися передовсім на аналітичний, проблемний виклад інформації. На кафедрі розроблено класифікацію проблемних завдань з педагогічних дисциплін, складено проблемні запитання і завдання майже до кожного заняття чи лекції. Кожне із них вимагає від студентів знаходження причинно-наслідкових зв'язків у педагогічних явищах і процесах, застосування часткових і загальних методів, прийомів навчання і виховання; визначення шляху подальшого розвитку педагогічного явища, співвіднесення одиничних фактів із загальною закономірністю в динаміці педагогічних явищ. Використовуються завдання, спрямовані на одержання нових знань на ґрунті глибокого осмислення й аналізу відомих і тривіальних життєвих ситуацій, організацію рольових, ситуативних і ділових ігор.

Також до лекційних курсів залучаються у декількох варіантах проблемні запитання та завдання. Викладач може подавати їх у лекції для побудови проблемного викладу. У цьому випадку він вирішує їх сам, шляхом логічних умовиводів, що ґрунтуються на основних законах і правилах педагогічної науки. Ці ж завдання і запитання можуть використовуватися для створення проблемних ситуацій під час лекції і

вирішуватися евристичним методом за допомогою студентів. Залучення завдань на початку лекції допомагає досягти сталого пізнавального інтересу студентів до теми, посилити мотиви учіння; вирішення їх під кінець забезпечує оперативний контроль за засвоєнням знань.

Частина тем лекційного курсу переноситься до галузі самостійної позааудиторної роботи студентів, а теми, що вимагають участі викладача під час їх вивчення, – на семінарські, практичні заняття, дискусії. Теми лекційних, семінарських, практичних занять, дискусій з циклу педагогічних наук здебільшого не повторюють одне одного. У результаті було окреслено обсяг і зміст самостійної навчальної роботи в навчальному процесі.

Самостійна робота студентів розглядається і як форма організації навчання, і як засіб і компонент творчої пізнавальної діяльності студента. Роль лекції за такої методики викладання не зменшується, швидше, навпаки, вони спонукають студентів до самостійної роботи, активізують мислительну діяльність, допомагають оволодіти засобами і методами одержання інформації.

Оскільки основною одиницею планування і реалізації змісту освіти є тема, то дидактичний аналіз теми і змісту матеріалу, що виноситься на лекцію чи заняття іншого виду, і подальша дослідна перевірка дозволяють досить чітко виявити шляхи росту самостійної роботи студентів, уведеної до навчально-виховного процесу, створити відповідне методичне забезпечення.

На кафедрі з викладання психолого-педагогічних дисциплін було визначено зміст і види позааудиторної самостійної роботи студента як у межах тем, за якими читається лекція або проводиться заняття іншого виду, так і за самостійно вивченими студентами темами. На підставі впровадження передового досвіду викладання і результатів власних науково-методичних пошуків ми відібрали і використовуємо такі позааудиторні форми і види самостійної роботи студентів: вивчення і конспектування першоджерел, монографічної літератури, розділи підручника; написання рефератів; підготовка доповідей; індивідуальна робота студентів.

Цілісний підхід до організації самостійної роботи (як аудиторної, так і позааудиторної) вимагає застосування проміжних і кінцевих форм контролю результативності діяльності студентів, індивідуалізації навчання. Викладач вищого навчального закладу має змогу за семестр не більше трьох разів перевірити успіхи кожного студента. У зв'язку з цим за окремими розділами і темами можуть використовуватися такі форми контролю знань: реферати, курсові роботи, що замінюють залік чи екзамен, контрольні роботи, семінари-консультації з групою студентів, дискусії, вибіркова перевірка або перегляд конспектів, індивідуальні або групові співбесіди, консультації та ін.

Як бачимо, значення лекції у формуванні особистості майбутнього спеціаліста і підготовці його до суспільної і професійної діяльності важко переоцінити. Проте для того, щоб досягти оптимального використання лекцій, студентам необхідно передовсім самостійно оволодіти вміннями і навичками творчої самостійної роботи над лекцією.

З чого складається самостійна робота студентів над лекцією?

Практика студентської самоосвіти показує, що складовими такої роботи є:

- а) цілеспрямована і систематична підготовка студентів до майбутньої лекції;
- б) оволодіння методикою слухання і сприймання матеріалу лекції;
- в) удосконалення умінь записувати головне, найбільш суттєве в змісті знань, що повідомляє викладач;
- г) подальша робота над змістом лекції для уточнення, закріплення і більш глибокого засвоєння знань.

Відзначимо, що самостійна творча робота студента над лекцією – основа глибокого і міцного засвоєння системи знань і практичних умінь, необхідних для підготовки майбутнього спеціаліста до професійної діяльності.

Уміння та навички такої роботи не приходять самі собою, цього треба навчитися. Звичайно, дуже добре, коли в навчальному закладі приділяється таким питанням належна увага, а озброєння студентів системою умінь і навичок самостійної роботи, здійснення контролю за нею

і постійна допомога в оволодінні такими вміннями і навичками поставлена на чолі навчально-практичної діяльності всіх кафедр і викладачів.

Разом з тим, студент – творча особистість, яка весь час у пошуці. Він зацікавлений у тому, щоб будь-яка лекція принесла йому максимум знань і професійних умінь.

Окрім того, слід добре пам'ятати про те, що ніякі, навіть найдосконаліші, лекції викладача не в змозі охопити і донести до студента всю ту суму знань і практичних умінь, що потребує майбутня професія. Система навчального процесу вищого навчального закладу (лекції, семінари, лабораторні і практичні заняття та ін.) дає студенту біля 50 % знань, передбачених програмою. Але ж наука і практика не стоять на місці, вони розвиваються і удосконалюються, а студент має встигнути за цим шийним прогресом, постійно поповнювати, розширювати і вдосконалювати свої знання. Це можливо лише тоді, коли творча самостійна робота студента стане усвідомленою необхідністю, основою пізнавально-практичної діяльності.

Уміння працювати самостійно необхідне студентам не лише для успішного оволодіння відповідними курсами, але і для творчої діяльності у майбутнього спеціаліста. Отже, воно є як засобом, так і метою навчання. Це означає, що одне із основних завдань вищого навчального закладу полягає в тому, щоб не лише повідомити студентам певний комплекс знань, але і навчити їх самостійно навчатися, що значно важче.

Література:

1. *Архангельский С. И. Лекции по научной организации учебного процесса в высшей школе. – М.: Высшая школа, 1976. – 200 с.*
2. *Архангельский С. И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы. – М.: Высшая школа, 1980. – 367 с.*
3. *Буряк В. К. Формирование умений и навыков самостоятельной работы // Вечерняя средняя школа. – 1980. – № 4. – С. 42-44.*
4. *Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения: Опыт теоретического и экспериментально-психологического исследования. – М.: Педагогика, 1986. – 240с.*
5. *Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер Ком, 1999. – 720 с.*
6. *Эльконин Д. Б. Психологические вопросы формирования учебной деятельности в младшем школьном возрасте // Вопросы Психологии обучения и воспитания. – К., 1961. – 217с.*